

VU Research Portal

[Book review of] Armin Baum en Rob van Houwelingen (red.). Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's

Zwiep, Arie W.

published in

Kerk en Theologie
2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Unspecified

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Zwiep, A. W. (2019). [Book review of] Armin Baum en Rob van Houwelingen (red.). *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's*. *Kerk en Theologie*, 70(4), 379-381.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

gende verteleenheden besproken, van commentaar voorzien en in de joods-apocalyptische en vroegchristelijke context geplaatst. Het commentaar is voorzien van een vijftal excursen, over het koninkrijk van God, de onttroning van de satan en de komst van de Mensenzoon (176-184), het schriftgebruik van Q (185-196), Gods voorkeur voor de armen en het gewelddadige lot van de profeten (196-200), het apocalyptische framework van Q (200-206) en de gelijkenissen (*Gleichnisse und Bildworte*) in Q (206-210). Het commentaar gaat niet in op de alternatieven die er zijn om de overeenkomsten van Matteüs en Lucas die niet in Marcus voorkomen te verklaren (Mark Goodacre en anderen) en het zal Q-sceptici dan ook niet overtuigen. Maar T. verdient is dat hij een (m.i. overtuigend) pleidooi voert voor de coherentie van Q als zelfstandig document en duidelijk maakt dat de kritiek, dat het om niet meer dan een willekeurig samenraapsel van losse teksten zou gaan, geen hout snijdt. Hier geldt dus wel in het bijzonder dat 'the proof of the pudding is in the eating'. T. geeft ons weer wat meer zicht op een nog redelijk ondoorzichtige periode in de ontstaansgeschiedenis van het vroege christendom, een interessant inkijkje in een vroegchristelijke groepering die gekenmerkt werd door een behoorlijk hooggespannen verwachting van het naderende einde (*Naherwartung*) en de spoedige komst van de apocalyptische Mensenzoon. En dit alles in een periode waarin de breuk tussen jodendom en christendom zich nog niet definitief had voltrokken. Q is volgens T. sterk Israël-georiënteerd: diaspora-joden en niet-joodse sympathisanten komen naar het joodse land toe (Q 11:31; 13:28-29); van een beweging vanuit Jeruzalem naar de rest van de wereld is (nog?) geen sprake. T. duidt de soms felle polemiek met de tegenstanders (Q 10:13-15) steevast als een intern-joodse aangelegenheid en benadrukt bovendien dat Israël en de joden niet definitief zijn afgeschreven. Q vervulde dan ook niet alleen een brugfunctie naar het vroege christendom (de evangeliën van Matteüs en Lucas), maar ook naar het vroege (apocalyptische) jodendom van de Tweede Tempel. Al met al biedt dit commentaar een goede en leesbare inleiding op Q die aan het denken zet en de discussie over de historische Jezus stimuleert. Van harte aanbevolen dus. Het goede nieuws voor wie het Duits niet voldoende beheerst: er is een Engelse vertaling in de maak die nog dit jaar op de markt moet komen (*The Sayings Source: A Commentary on Q*, Stuttgart 2019).

Arie Zwiep

Armin Baum en Rob van Houwelingen (red.), *Theologie van het Nieuwe Testament in twintig thema's*, KokBockencentrum, Utrecht 2019, 416 pp., € 39,50, ISBN 9789023955931

Een Bijbelse Theologie schrijven is geen eenvoudige opgave. Het genre staat om verschillende redenen onder druk en het is dan ook zeer te waarderen dat de redacteurs en schrijvers van deze *Theologie van het Nieuwe Testament* het aangedurfd hebben om het avontuur aan te gaan. En dan ook nog eens in het Nederlands! Het boek is het resultaat van een internationaal samenwerkingsproject van Nederlandse en Duitse evangelicale nieuwtestamentici onder leiding van Armin Baum en Rob van Houwelingen. Een Duitstalige paralleluitgave verschijnt onder de titel *Themenbuch neutestamentlicher Theologie*. Er hebben 18 auteurs aan meegewerkt, onder wie - dat mag in ons door mannen gedomineerde vakgebied ook wel eens gezegd worden - drie vrouwelijke nieuwtestamentici (Mihamm Kim-Rauchholz, Hanna Stettler-Richter, Myriam Klinker-De Klerck). Vanzelfsprekend moesten er bij een project als dit keuzes gemaakt worden. Onder het hele project ligt de overtuiging dat de Bijbel het 'Woord van God is, die zichzelf openbaart in de geschiedenis'. Methodisch is daarbij de keuze gevallen op een heilshistorische benadering in de lijn van onder anderen Herman Ridderbos en George Eldon Ladd. Bovendien ligt onder alle bijdragen de overtuiging dat *alle* brieven die op naam van Paulus staan authentiek zijn; idem dito voor alle andere brieven uit het Nieuwe Testament (23n3). Inhoudelijk is gekozen voor een themati-

sche benadering, waardoor het mogelijk werd om ook onderwerpen aan te snijden die gewoonlijk niet of weinig aandacht krijgen in een nieuwtestamentische theologie, zoals hoofdstukken over de plaats van Israël (Michael Mulder, Guido Baltes), over gebed en gebedsverhoring (Boris Paschke) en over 'Lijden omwille van Christus' (Myriam Klinker-De Klerck). De keuzes die gemaakt zijn, leggen vanzelfsprekend een zware hypotheek op de uitkomsten van het onderzoek - echt kritische vragen over historiciteit, eenheid en uniciteit van de nieuwtestamentische geschriften komen niet aan bod - maar tegelijkertijd geeft dat deze Theologie een eigen gezicht. Het is een serieuze poging om binnen de aangegeven kaders een nieuwtestamentische theologie te ontwikkelen die wetenschappelijk verantwoord wil zijn zonder kerkelijke/gelovige lezers van zich te vervreemden. De meeste bijdragen zijn opgezet volgens een min of meer vast stramien: op de inleiding volgt een korte beschrijving van het onderzoek, een bespreking van het eigenlijke thema, en na de conclusie volgt dan nog vaak iets over de actuele theologische relevantie van het thema. Elk hoofdstuk is voorzien van een bibliografie 'voor verdere studie'. Rob van Houwelingen opent het boek met een korte inleiding op de bijbelse theologie (vijf modellen, iets over de ontstaansgeschiedenis van het vak en een paar recente ontwikkelingen in de Angelsaksische en Duitse theologie) en motiveert de keuze voor de heilshistorische benadering (21-34). Ook de eerste twee hoofdstukken zijn strikt genomen nog inleidend van aard. Roland Deines werkt het openbaringsbegrip van de heilshistorische aanpak uit en verbindt dat aan het handelen van God in de geschiedenis (35-55): 'Geschiedenis is het dynamische gebeuren dat voortkomt uit Gods beloften en onomkeerbaar gericht is op de vervulling daarvan. Deze overtuiging is echter alleen mogelijk vanuit de opvatting dat Gods openbaring geschiedenis maakt' (53). Aansluitend hierop bespreekt Armin Baum 'de canon van het Nieuwe Testament als normatief fundamenteel' (57-76). De hoofdstukken drie en vier behandelen 'Het ene verbond achter de verbonden: Gods trouw in heilshistorische veelkleurigheid' (Joel White) en 'Israël, een mysterie' (Michael Mulder). De christologie komt aan bod in twee hoofdstukken: Armin Baum schrijft over de christologie in de Evangelieën (Jezus' goddelijke majesteitsclaim bij de synoptici en Johannes) (111-129) en Rob van Houwelingen over 'Jezus als God: Christologisch monotheïsme in de brieven' (131-148). Volker Gäckle en Pieter Lalleman bespreken achtereenvolgens de betekenis van Jezus' dood (149-166) en opstanding (167-184), gevolgd door een bijdrage van Kobus Kok over 'Leven en dood in het licht van de eeuwigheid' (185-201). De nieuwtestamentische pneumatologie en de ecclesiologie komen aan de orde in de bijdragen van Mihaela Kim-Rauchholz ('Onder invloed: over de heilige Geest en hoe Hij zich laat ervaren', 203-219) en Detlef Häußer ('De kerk als lichaam van Christus: Ecclesiologie in de brieven van Paulus', 221-239). En bij Paulus aangekomen mag een bijdrage over het nieuwe perspectief op Paulus natuurlijk niet ontbreken. Hanna Stettler-Richter schrijft er (kritisch) over (241-257). Hans Burger gaat vervolgens dieper in op 'Participatie: leven in Christus' (259-274), een kwestie die in het nietwe perspectief op Paulus weer opnieuw onder de aandacht is gekomen. Dat geldt zeker ook voor de wijze waarop naar de verhouding joden en heidenen (niet-joden) wordt gekeken. Dat komt aan de orde in de bijdragen van Guido Baltes ('Het evangelie voor de Joden: Gods missie met, door en naar Israël', 275-290) en Christoph Stenschke ('Het evangelie voor de heidenen: voorwaarden en gevolgen', 291-308). Stenschke preferereert - een mooie vondst! - de typering 'overstapvrije missie' boven 'wetsvrije missie' (303). Wat het geloof in de praktijk van alledag betekent, komt aan de orde in een viertal artikelen: Rob van Houwelingen over 'Het koninkrijk van God en de navolging van Christus' (309-325), Christian Stettler over 'Christenen als vernieuwde mensen' (327-343), Boris Paschke over 'Gebed, gebedsverhoring en overhoorde gebeden' (345-364) en Myriam Klinker-De Klerck over 'Lijden omwille van Christus' (365-380). Het boek sluit passend af met een bijdrage van Wilfrid Haubeck over 'De opwekking van de doden bij de wederkomst van Christus' (381-397). Een paar losse

op- en aanmerkingen die me bij het lezen troffen. Ten eerste, in het hoofdstuk over Jezus als God concludeert Van Houwelingen op pagina 142: 'Overtuigender kan het niet gepresenteerd worden - Jezus Christus is God'. Woorden van gelijke strekking komen ook in de bijdrage van Baum voor. Maar dat is mijns inziens nu juist wat in een NT theologie verhelderd zou moeten worden: wat wordt er nu precies bedoeld met de belijdenis dat Jezus 'God' (en Heer, Messias, Redder enz.) is? Moet daar niet op zijn minst context bij worden gegeven om anachronistisch lezen vanuit de latere theologie- en dogmageschiedenis te voorkomen? Overigens stelt Baum op pagina 59: 'In het vroegste christendom is Jezus' aanspraak op goddelijke soevereiniteit vooral erkend doordat Hij doden opwekte (Hand. 2:22-26, 36 e.a.)'. Dat is vast een verschrijving of vertaalfout. Volgens mij moet het zijn: 'doordat Hij uit de dood was opgewekt'. Historisch discutabel is de claim dat 'in de paulinische gemeenten de apostolische claim vanaf het begin erkend werd' (59). Verder is het tegendeel waar, zoals uit Paulus' brieven zelf en uit de geschiedenis van het vroege christendom pijnlijk duidelijk wordt. Ten tweede, de klassieke kwestie of Jezus' plaatsvervangende verzoeningsdood de fundamentele duiding van Jezus' sterven is, waaraan aan alle andere interpretaties van zijn dood ondergeschikt zijn, of dat het slechts één van de verklaringsmodellen is naast andere, wordt in het voordeel van de eerste optie beslecht met het argument 'dat het verzouingsmotief het grootste theologische potentieel bezit', 'een kracht [is] die de werkelijkheid ontsluit' (met een beroep op G. Kittel) en derhalve een 'aanzuigende werking op de andere motieven heeft' (162). Dat lijkt mij een bijzonder pragmatische redenering die geen recht doet aan de diversiteit van voorstellingen van Jezus' dood. Als er iets een 'aanzuigende werking' heeft gehad, is het niet de (paulinische) verzoeningsleer, maar de verkondiging van Jezus' dood en opstanding en de belijdenis dat Jezus Κύριος was. Ten slotte, de bundel is uitstekend geredigeerd tot een samenhangend geheel, al doet het af en toe wat merkwaardig aan wanneer Duitstalige auteurs precies op de hoogte blijken te zijn van de typisch Nederlandse *couleur locale*. Maar dat verhoogt natuurlijk de bruikbaarheid voor het beoogd lezerspubliek en doet aan de waardering niets af. Het is al met al een volwaardige theologie van het Nieuwe Testament voor een breed publiek die goede diensten zal kunnen bewijzen in leerhuizen, studiegroepen en inleidende cursussen binnen het confessionele, theologische onderwijs.

Arie Zwiep

Ioannis Zizioulas, *Gemeenschap en andersheid. Theologie van de Persoon* (vert. Hildegard C. Koetsveld). Skandalon, Middelburg / Halewijn, Antwerpen 2019. 378 pp., € 36,50. ISBN 9789492183828

Met dit oorspronkelijk in het Engels uitgegeven boek hebben de uitgevers kennelijk willen scoren in de wereld van het uitgeven van klassieke theologische werken. Dat dit boek tot die categorie behoort, is zonneklaar; maar of dit gewichtige boek ook gemakkelijke leeststof is voor de doorsnee theologisch gevormde lezer is een vraag. Het boek wil ons kennis laten maken met het wezen van de oosterse theologie en mystiek. Maar zijn eerste intentie is duidelijk maken hoe en waarom het oude Griekse cultuurland van Plato en Aristoteles de richting is ingeslagen van de christelijke overtuiging in de vorm van het oosterse christendom. Z. ziet Plato als vertegenwoordiger van het westerse denken, die de schepping en het daarmee samenhangende waarheidsprincipe ziet als een pre-existent gegeven. Achter dit gegeven gaat ook de notie van schoonheid en het goede schuil. Want de Platonische godheid "schept uit afkeer van chaos en wanorde. Hij is een god van orde en schoonheid, een god van de kosmos en dat wil uiteindelijk zeggen een kosmische god" (295). Binnen heel dit Griekse denken waarin de wereld als eeuwig werd gezien, kwam het christendom binnen met de stelling dat de wereld *ex nihilo* is geschapen: de bijbelse God heeft alle dingen uit het niets voortgebracht en Hij is niet afhankelijk van het zijn van de wereld, omdat Hij het